

Přednášky „Magičtí Lucemburkové“

1) Úterý 19. 5. 2015 17:00 Karel IV. ve vizuálních pramenech středověku
Římský císař a český král Karel IV. († 1378) je považován za prvního českého panovníka, jehož „portréty“ a další soudová vyobrazení nesou „skutečné“ fyziognomické rysy zobrazovaného. V době jeho vlády vznikla řada uměleckých děl (v českých zemích i v zahraničí), která měla sloužit k panovníkově reprezentaci a zároveň také prezentaci královské moci, čemuž byl často podřízen i výsledný „obraz“. Přednáška přiblíží většinu dochovaných Karlových vyobrazení i s jejich interpretací.

Přednáší: Mgr. Marek Zágora, Ostrava

2) Úterý 2. 6. 2015 17:00 Svatovítská katedrála
Katedrála sv. Víta, Václava a Vojtěcha v Praze, dokončená teprve roku 1929, je nejvýznamnější církevní památkou na našem území. Je rovněž úzce spjata s českými dějinami, byli v ní korunováni čeští králové a někteří z nich v ní našli i místo posledního odpočinku. V 10. století byla nejprve postavena románská rotunda, o níž se zasloužil kníže Václav, který do ní uložil ostatek sv. Víta. „Malou“ rotundu později nahradila větší románská bazilika. Architektonickým vrcholem se ale stala výstavba gotické katedrály podle módních francouzských chrámů. Přednáška představí nejen historii známé architektonické památky, ale i její nejvýznamnější části, které běžnému návštěvníkovi nejsou dostupné.

Přednáší: Mgr. Marek Zágora, Ostrava

3) Úterý 16. 6. 2015 Velislavova bible

Velislavova bible je nejrozsáhlejším iluminovaným rukopisem lucemburské doby ve střední Evropě před koncem 14. století, obsahuje dnes 748 obrazů (jelikož však v průběhu času došlo ke ztrátě 12 listů, lze předpokládat, že původně měla kniha celkem asi 800 obrazů). Nejsou to však obrazy jednotlivé, nýbrž se sdružují do několika výpravných epických cyklů, které představují některé biblické knihy (Genesis, část knihy Exodus, kniha proroka Daniela, část knihy Soudců, kniha Judit, Apokalypsa, Skutky apoštolské), výjevy o Antikristů, život a

umučení Ježíše Krista, dále jednotlivé výjevy trůnícího Krista, Nanebevstoupení a Soslání Ducha sv., umučení sv. Petra a Pavla, sv. Vavřince a sv. Hippolyta, jakož i Korunování a Smrt P. Marie a konečně svatováclavská legenda s vloženými čtyřmi výjevy ze života sv. Klimenta. Výtvarnou technikou je zběžná lehká kolorovaná kresba, která působí na dnešního diváka velice impesivně.

Knih vznikla kolem poloviny 14. století a jejím objednavatelem byl protonotář královské kanceláře Velislav, kterého bychom podle dnešních měřítek mohli zařadit mezi situované střední vrstvy. To podává důležité svědectví o společnosti doby počínající vlády Karla IV. Byla to společnost směřující k bohatství, když si člověk, který rozhodně nepatřil, přinejmenším z majetkového hlediska, k nejvyšším kruhům, mohl dovolit pořídit tak skvělý a nákladný artefakt. A byla to společnost plná společenského a kulturního entuziasmu i životního optimismu, protože Velislavova bible svým ideovým programem zdůrazňuje důležité místo Čech a českých zemí, a tím také ukazuje výlučné místo Čechů mezi křesťanskými národy, čímž také vyslovuje jasnou aspiraci na přední postavení českého království mezi evropskými zeměmi.

Na tom si můžeme uvědomit, že české země patřily od 13. do počátku 15. století mezi nejpřednější evropské země a že takového postavení nedosáhlo ani bývalé Československo a už vůbec se mu nerovná dnešní Česká republika. A vidíme-li, jaké kulturní hodnoty v českých zemích tehdy vznikly, nemůžeme nadále mluvit o temném středověku, ale naopak v něm musíme vidět dobu, v níž jsme jako země a jako národ byli úspěšnější, než jsme dnes. To by nás mělo vést nejenom k úvaze, proč tomu tak je, ale hlavně ke snaze to změnit.

Přednáší: PhDr. Zdeněk Uhlíř, Praha

4) Úterý 23. 6. 2015 v 17:00 Spoutaný král, lazebnice a divý lid: záhadná vyobrazení v Bibli Václava IV.

Rukopis bible krále Václava IV. je znám především díky okrajové výzdobě; nespočetným záhadným scénám, které zdánlivě nemají žádný vztah k textu. Král zde bývá uvězněn v písmenech „e“ a „w“ jako v kládě, přepásán či připoután točenicí. Do kruhu stočená, na uzel svázaná stuha se objevuje též samostatně, často doprovázená ledňáčkem. Králi slouží diví muži, vystupující většinou v roli štítonoše, a půvabné, spoře oděné lazebnice, vybavené

nástroji svého řemesla. Eroticky působící výjevy částečně přispěly k vytvoření obrazu Václava IV. jako nemorálního a bezbožného krále. Jaký však byl skutečný význam těchto vyobrazení?

Přednáška vysvětlí scény na základě jejich vztahu k textu, který doprovázejí. Jedná se o „obrazové glosy“, jež aktualizují biblické verše vztahující se k různým aspektům vlády a spásy. Představují Václava jako moudrého panovníka, právoplatného českého a římského krále z vůle Boží, dědice Karla IV. Obtížná srozumitelnost a víceznačnost obrazů je záměrná, patří do oblasti elitního „tajného vědění“, které spoluvytvářelo charisma a moc panovníka.

Přednáší: PhDr. Milada Studničková, Praha

5) Úterý 30. 6. 2015 17:00 Václav IV. ve vizuálních pramenech středověku

Václav IV., třetí český král z rodu Lucemburků (vládl v letech 1378-1419), je považován za nejméně schopného Lucemburka na českém trůně. Byl velice nevyrovnané povahy a často nikdo nevěděl, jak v dané situaci zareaguje. Hodně se napsalo i o jeho nezájmu o vládu na jedné straně a o lásce k lovu a alkoholu na straně druhé. Václav IV. je ale svým způsobem smutnou postavou českých dějin. Jako mladík měl svým otcem, Karlem IV., nalajnovanou cestičku k českému i říšskému trůnu. Po otcově smrti s ním byl pak často srovnáván, což mu více uškodilo, než pomohlo. Přes všechny zápory, je ale třeba vyzdvihnout Václavův kladný vztah k nádherně iluminovaným rukopisům, z nichž se nám do současnosti dochoval bohužel jen malý zlomek. Na jednotlivých iluminacích je pak vyobrazen často samotný král.

Přednáší: Mgr. Marek Zágora, Ostrava

6) Úterý 21.7.2015 17:00 Rodová pověst Lucemburků o víle Meluzíně

Lucemburkové odvozovali svůj původ z krásné víly Meluzíny, neteře krále Artuše, jež se vinou manželovy žárlivosti proměnila v draka. Jde o strhující příběh krutého prokletí, zrazené lásky, magických kouzel, zakletých hradů, křížových výprav a marné touhy po prostém lidském štěstí. Pověst podrobně zaznamenal roku 1393 francouzský literát Jan z Arrasu, má však bezpečně mnohem starší původ. Rodová pověst o víle, která se pro porušení manželova

slibu proměnila v hada, je doložena už k roku 1330. Navazuje na řadu podobných středověkých vyprávění o nešťastné lásce víly a smrtelníka, vesměs datovaných do 12. století. Příběh o ženě-hadovi a o nadpřirozené bytosti zamilované do člověka, jež zmizí po porušení zákazu, je koneckonců důležitou součástí celosvětového folkloru a dá se vysledovat i u velmi odlišných civilizací.

Jan z Arrasu sepsal dlouhé vyprávění o mytickém původu lucemburské dynastie na objednávku tří vnoučat českého krále Jana Lucemburského a Elišky Přemyslovny. Na popud moravského markraběte Jošta, bratrance českého krále Václava IV., zaujali v písemné podobě pověsti důležité místo dva synové krásné Meluzíny, lucemburský vévoda Antoine a český král Renaud. Antoine vojensky pomohl jediné dědičce Lucemburska proti rozpínavému sousedovi a oženil se s ní. Vyhověl také prosbě lucemburských šlechticů a převzal do svého erbu červeného lva. V českých zemích byl tento akt interpretován jako prvopočátek erbu Lucemburků, přičemž stříbrná a azurová se vykládaly jako barvy Meluzínina ocasu poté, co se zrazená víla proměnila v hada. Lucemburské epizody díla Jana z Arrasu plynule přecházejí v pasáže, v nichž synové víly Meluzíny Antoine a Renaud vyrazili na pomoc českému králi. Prahu totiž oblehli Saraceni a český král při boji proti nim padl. Jediná dědička Českého království se obrátila s modlitbami k Bohu a Panně Marii. Hlavní město země podle tohoto příběhu tedy osvobodila právě zakladatelská generace rodů Valois a Lucemburků.

Díky podpoře dynastií Valois a Lucemburků se pověst o Meluzíně rychle rozšířila a byla přeložena do mnoha jazyků, mimo jiné i do češtiny. Postupem staletí měnila svůj charakter, stala se po celé Evropě rozšířenou látkou lidového čtení. V českých zemích je dnes v obecném povědomí meluzína - právě jakožto dědictví části lucemburské pověsti- nejen pohádkovou bytostí, ale hlavně pojmenováním skučícího větru.

Z mytologického příběhu o nešťastné lásce nadpřirozené bytosti ke smrtelníku se tak někdy vytrácel politický, genealogický a heraldický kontext, sloužící k oslavě zcela konkrétních rodů a mocenských cílů.

Přednáška se zaměří též na ikonografii Meluzíny a na heraldické aspekty jejího příběhu. Interdisciplinární spolupráce zde v českých zemích přinesla plody při tázání, zda v souvislosti s dynastií Lucemburků je třeba hledat půvabnou dívku, hybridní bytost s hadím ocasem nebo okřídleného draka klenotů (cimiers).

Právě Jošt Lucemburský mohl nejlépe těžit z propojení heraldické pověsti o zrození lucemburského erbu, pasáží o hrdinských bojích synů Meluzíny proti Saracénům a mytického vyprávění o příchodu Lucemburků do Čech.

Přednáška bude zájemce informovat i o genealogickém spise o Meluzíně do palety pohledů francouzských literárních pramenů 14. století na české země a jejich panovníky. Analýze jsou podrobeny zvláště příslušné pasáže děl Guillaumea de Machauta, Philippa de Mézières, Eustacha Deschampse, Honoré Boveta (Bonnetta) a Jeana Froissarta. Na rozdíl od děl některých současníků Historie o Meluzíně Jana z Arrasu nesoucí výraznou pečeť Jana z Berry, Marie z Baru a Jošta Lucemburského, patří k té skupině děl ve střední francouzštině, která vnímá české království jako pozitivní součást kurtoazního světa a křesťanské Evropy.

V neposlední řadě sleduje přednáška i „druhý život“ Meluzíny v českých zemích. V roce 1456 bylo Coudrettovo dílo volně přeloženo Thuringem vo Ringoltingen do německé prózy. Genealogická a heraldická dimenze příběhu si uchovála závažnost ještě i pro tohoto autora, jenž údajně znal Meluzíniny potomky v Norsku, v Anglii, v Alsasku, v Čechách i na Kypru. Právě jeho příběh byl v 16. století přeložen do češtiny a pak slavil úspěchy nejméně tři staletí. Poprvé vyšel česky roku 1555 u olomouckého tiskaře Kašpara Aorga. Následovaly další a další náklady s mnohatisíčovými náklady: Litomyšl, Praha, Olomouc, Jindřichův Hradec, Jihlava a Chrudim. V textu v českých zemích tolik oblíbené „Kroniky kratochvilné o ctné a šlechtné panně Meluzíně“ byly genealogické a heraldické pasáže omezeny, protože ztratily význam. Původní fascinace slávou společné krve a nevyčerpatelnou plodností rychle ustoupila prostému zaujetí pohádkou o krásné víle. Příběh pronikl do lidové slovesnosti mnoha regionů, kde se mísil s místními pověstmi. Z někdejší zakladatelky rodu Lucemburků se v českých zemích stala bytost, již se venkované zpravidla báli. Byla jim schopná poničit střechu nebo prolétnout komínem až do světnice. Nejčastěji evokovala pochmurnou a zlověstnou atmosféru. „Však slyš! Jak meluzína hučí zlá a hromy bouří strašlivě“. Tak ohlašovala kněžna Libuše v závěru Smetanovy opery věštbu o těžkých chvílích českého národa.

Hrdinka středověkého genealogického románu a posléze knížek lidového čtení postupně pronikla dokonce do panteonu slovanských božstev. Již roku 1791 ji označil František Martin Pelcl ve své Nové kronice české za jednoho ze zlých bůžků, škodících starým Čechům, a roku 1814 zařadil Josef Liboslav Ziegler mezi zlá slovanská božstva vedle Ďasa, Polednice a Večernice také Meluzínu. S mytologizací Meluzíny šla v českých zemích ruku v ruce její folklorizace, a tím i zdomácnování a valorizace. V roce 1909 už mohl Václav Tille považovat

ve svých Českých pohádkách Meluzínu za samozřejmou součást inventáře českého pohádkového folkloru, kde se houževnatě díky televizním pohádkám a dětským komiksům udržuje dodnes. Meluzína se ale především stala obecným pojmenováním pro skučící a sténající vítr a v tomto smyslu je slovo nedílnou součástí českého jazyka ještě v 21. století.

Přednáší: Doc. PhDr. Martin Nejedlý, Dr., Praha

7) Úterý 28. 7. 2015 17:00 Manuskripty Václava IV.

Český a římský král Václav IV., od jehož korunovace na krále českého letos uplynulo 650 let, byl velice vzdělaný a inteligentní a k jeho největším zálibám patřila vedle lovu bibliofilie. Ve své době vlastnil jednu z největších knihoven ve střední Evropě. Do současnosti se nám bohužel dochovalo jen několik nádherně iluminovaných rukopisů, jež nám ukazují, jak skvostná musela jeho bibliotéka být. Teologickou literaturu zastupuje německý překlad bible, výkladový žaltář a slovník biblických výňatků. Z oblasti právní literatury pochází rukopis Zlaté buly Karla IV. doplněný dalšími texty k císařskému tažení do Itálie. Tři z rukopisů mají astrologický obsah a krásnou literaturu „zastupuje“ nejstarší manuskript, veršovaný román Willehalm.

Přednáší: Mgr. Marek Zágora, Ostrava

8) Úterý 11. 8. 2015 17:00 Zlatá bula Karla IV.

V Rakouské národní knihovně se nachází mnoho nádherně iluminovaných rukopisů, jež jsou úzce propojeny s českými zeměmi. Řadí se mezi ně i nejznámější a nejkrásnější opis Zlaté buly Karla IV., který vznikl kolem roku 1400 pod vlivem české knižní malby. Latinsky psaný rukopis, který nechal ve své dvorní malířské dílně zhotovit český a římský král Václav IV., nabízí 48 miniatur a množství velice kvalitních iniciál, které tvoří dohromady jedinečný celek. Text se týká především volby římského krále a výkonu jeho moci. Dílo je zároveň významným historicko-politickým pramenem. Zlatá bula byla slavnostně vydána v roce 1356 a stala se hlavním zákonem Svaté říše římské, který platil až do roku 1806.

Přednáší: Mgr. Marek Zágora, Ostrava

9) Úterý 18. 8. 2015 v 17:00 Korunovace Lucemburků

Korunovační rituál hrál ve středověké společnosti významnou roli a jeho organizaci věnovali panovníci z dynastie Lucemburků velkou pozornost. Nejvíce Karel IV., který byl sám šestkrát korunován a nechal během své vlády pro České království sepsat korunovační řád.

Přednáška představí základní myšlenky spojené ve středověku s korunovací, jednotlivými odznaky moci (koruna, žezlo, říšské jablko) a obřady s nimi souvisejícími. Hlavní důraz bude kladen na dobu vlády Lucemburské dynastie (od Jana Lucemburského až po Zikmunda), neboť její rychlý politický vzestup byl provázen také snahou vyjádřit nově získanou moc leskem a honosnou reprezentací, která je korunovací ve středověku neodmyslitelně doprovázela. Přednáška také představí korunovační řád Karla IV. jako pramen, který nám může mnoho říct o vládě a panovnickém programu tohoto velkého vladaře.

Přednáší: Dr. Václav Žůrek, Praha

10) Úterý 25. 8. 2015 17:00 Zikmund Lucemburský ve vizuálních pramenech „své“ doby

Římský císař, český a uherský král Zikmund Lucemburský († 1437) pochopil význam uměleckého díla jako prostředku panovnické reprezentace a zároveň prezentace královské moci, a proto se nechával zobrazovat stejně často a rád jako jeho otec Karel IV. Na četných Zikmundových vyobrazeních, jež vznikla u nás i v zahraničí, narazíme již ve větší míře na skutečné panovníkovy fyziognomické rysy, i když výsledný „obraz“ byl stále přizpůsobován středověkému chápání vladařské moci. Přednáška ukáže posledního Lucemburka na českém trůně v jiném světle, než býval u nás prezentován, a přiblíží velké množství dochovaných Zikmundových vyobrazení i s jejich interpretací.

Přednáší: Mgr. Marek Zágora, Ostrava

11) Úterý 1. 9. 2015 17:00 Bellifortis – „ten, který je silný ve válce“

Na konci 14. století byly velice oblíbené tzv. „knihy ohňostrojů“, z nichž pak na počátku 15. století vycházely bohatě ilustrované rukopisy věnované vojenské technice. Typickým příkladem takového díla je Bellifortis Konráda Kyesera z Eichstättu (1366-asi 1405), jenž na přelomu 14. a 15. století působil na dvoře českého a římského krále Václava IV. Název díla můžeme doslovně přeložit jako „ten, který je silný ve válce“. Ve své době bylo toto dílo velice oblíbené, o čemž svědčí i fakt, že se do současnosti dochovalo více než třicet exemplářů. Bellifortis, příručka válečnického umění, je nejstarším známým „Kriegsbuchem“ na našem území.

Přednáší: Mgr. Marek Zágora, Ostrava

12) Úterý 8. 9. 2015 17:00 Země Koruny české a jejich význam v evropském prostředí ve středověku

Je obvyklé, že minulé věci přizpůsobujeme nynějším měřítkům a posuzujeme je tak. A tak podle dnešního malého a - eufemisticky řečeno – nepříliš pořádného Česka pohlížíme na středověké Česko, na Země Koruny české. Ty však byly ve středověku sociálně a kulturně nejrozvinutější a politicky a ekonomicky nejmocnější zemí střední Evropy. Byly dominantní zemí tzv. mladší Evropy (střední, středo-východní a severní Evropa) a reprezentovaly ji před tzv. starší Evropou (západní atlantická a jižní středomořská Evropa). Nakonec byli čeští králové po nějakou dobu i římskými králi a byli také v příbuzenských vztazích s anglickými a v osobních kontaktech s francouzskými králi. A jelikož král tehdy nebyl samovládce, nýbrž daleko spíše reprezentant země navenek, vyjadřovalo postavení českých králů zároveň význam celé země a společnosti.

V raném středověku se v českých zemích prosadil kult domácího světce sv. Václava jako dynastického, zemského a národního patrona o několik desetiletí dříve než jinde v Evropě, což znamená, že už v době svého kulturního mládí české země nejenom přijímaly vzdělanost od národů, kde byla kultura více zakořeněna, ale také na oplátku tvořily hodnoty, které byly přijímány i v zemích pokročilejších a rozvinutějších. V první polovině 14. století se vytvořila zemská obec do podoby sociálně i etnicky otevřené instituce, což bylo možná poněkud

předčasným, nýbrž přece jenom předobrazem ještě ani dnes plně neustaveného občanského národa, ale hlavně to bylo jedním z nejčasnějších evropských projevů občanské společnosti. Instituce zemské obce a zemského soudu, měst a městských soudů zaručovaly nejenom právní stabilitu, ale zejména praktickou smluvní volnost, kterou reflektovali i domácí teoretici politiky a ekonomiky, kteří měli až překvapivě moderní liberální názory.

K poklesu významu českých zemí došlo v první polovině 15. století kombinací činitelů domácích i zahraničních. Domácí příčinou úpadku byl problém emancipujících se lidových vrstev přijmout svobodu (která znamenala odpovědnost), pročež následovala dlouhá léta rozbrojů a válek. Zahraniční příčinou poklesu významu bylo vytvoření polsko-litevské unie a její otevírání se daleko na východ, což přinášelo mnohé příležitosti a přicházelo s mnohými novými inspiracemi, jež rozbouřené české země nemohly absorbovat.

Přednáší: PhDr. Zdeněk Uhlíř, Praha

13) Úterý 15. 9. 2015 17:00 Lucemburkové ve vizuálních pramenech středověku

V našich zemích vládli celkem čtyři králové z rodu Lucemburků, z nichž někteří dosáhli i titulu římského krále, resp. císaře. Prvním Lucemburkem byl Jan, který se stal českým králem již ve svých čtrnácti letech. Nejvýznamnějším panovníkem byl jeho syn Karel, za jehož vlády dosáhlo České království jednoho ze svých vrcholů. Po jeho smrti v roce 1378 nastoupil na trůn jeho nejstarší syn Václav, který ale nebyl silným panovníkem, a země se dostala do hluboké krize, jež vyvrcholila první pražskou defenestrací. Posledním Lucemburkem byl pak Zikmund, který byl po svém otci nejschopnějším vladařem. Zejména Karel IV. a Zikmund využívali „svých“ četných vyobrazení k prezentaci své osoby a také vlády.

Přednáší: Mgr. Marek Zágora, Ostrava

Komentované prohlídky

(pravidelné, pro širokou veřejnost)

Každý čtvrtek v lichém týdnu od 17:00 hod. pro maximálně 25 lidí. První komentovaná prohlídka je ve čtvrtek 21. 5. 2015.